

CHINGIZ AYTMATOVNING “ASRGA TATIGULIK KUN” VA “OQ KEMA” ASARLARIDA FOLKLORIZMLAR QO‘LLANILISHI

Rayxonova Aziza Obid qizi

Navoiy davlat universiteti O‘zbek tili va adabiyoti mutaxassilik

I bosqich magistranti

Ilmiy rahbar : Tursunova Nasiba Hamroyevna

filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiya: Maqolada Chingiz Aytmatovning “Asrga tatigulik kun” va “Oq kema” asarlarida xalq og‘zaki ijodi unsurlarining badiiy qo‘llanilishi tahlil etiladi. Yozuvchi tomonidan mif, afsona, rivoyat, maqol va timsollar orqali xalqning qadimiy dunyoqarashi, ruhiy olami hamda ma’naviy qadriyatlari badiiy shaklda ifodalangani yoritiladi. Aytmatov folklorizmlar yordamida milliy tafakkur va umuminsoniy g‘oyalarni uyg‘unlashtirib, inson va zamon muammolarini chuqur falsafiy mazmunda tasvirlagani asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Chingiz Aytmatov, folklorizm, xalq og‘zaki ijodi, mif, afsona, timsol, milliy qadriyat, falsafiy tafakkur.

Annotation: The article analyzes the artistic use of elements of folk oral creativity in Chingiz Aitmatov’s novels “The Day Lasts More Than a Hundred Years” and “The White Ship.” It highlights how the author employs myths, legends, proverbs, and symbols to reflect the ancient worldview, spiritual world, and moral values of the people. Through the use of folklorisms, Aitmatov harmonizes national thinking with universal ideas, portraying the problems of humanity and time in a deeply philosophical manner.

Keywords: Chingiz Aitmatov, folklorism, folk oral creativity, myth, legend, symbol, national values, philosophical thought.

Kirish

Chingiz Aytmatov ijodi nafaqat qirg‘iz, balki butun turkiy xalqlar adabiyotining bebaho xazinasi hisoblanadi. Uning asarlarida xalq hayoti, ruhiyati, qadimiy dunyoqarashi va ma’naviy merosi chuqur badiiy ifodasini topgan. Ayniqsa, “Asrga tatigulik kun” va “Oq kema” asarlarida yozuvchi xalq og‘zaki ijodi unsurlaridan — mif, afsona, rivoyat, maqol, timsol va ramzlardan mahorat bilan foydalangan. [1,2]

Aytmatov folklorizmlar orqali xalqning tarixiy xotirasi, milliy o‘zlikni anglash, inson va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlik, zamon va tafakkur ziddiyatlarini chuqur falsafiy mushohada bilan yoritadi. Shu jihatdan, yozuvchining ijodi milliy va umuminsoniy qadriyatlar

mushtarakligini, xalq og'zaki ijodining zamonaviy badiiy tafakkurda qayta talqin etilish jarayonini o'zida mujassamlashtiradi.

Ushbu maqolada aynan Aytmatovning "Asrga tatigulik kun" va "Oq kema" asarlaridagi folklorizmlarning badiiy funksiyasi, ularning obrazlar tizimi va g'oyaviy-falsafiy mazmun yaratishdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Chingiz Aytmatov ijodi xalq og'zaki ijodi bilan uzviy bog'liq bo'lib, uning asarlarida folklorizm badiiy fikrning asosiy manbalaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Yozuvchi xalq yaratgan afsonalar, rivoyatlar, timsollar va maqollar orqali inson hayoti, tabiat va zamon o'rtasidagi murakkab munosabatlarni chuqur falsafiy talqin etadi. Shu orqali Aytmatov milliy tafakkurni umuminsoniy g'oyalar bilan uyg'unlashtiradi, o'z asarlarida xalq ruhiyatini, qadimiy dunyoqarashini va tarixiy xotirasini zamonaviy muammolar bilan bog'laydi. [3]

Chingiz Aytmatovning "Oq kema" asari yozuvchining inson ruhiyatiga, orzular va haqiqat to'qnashuviga, bolalikning sof dunyosiga oid chuqur kuzatuvlarini aks ettiradi. Asarda xalq afsonalari va timsollar yozuvchining falsafiy dunyoqarashini ifodalovchi asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa, "Bug'u ona" afsonasi xalqning qadimiy e'tiqodlari, ona tabiatga sig'inish, tabiat bilan uyg'un yashash haqidagi tushunchalarni badiiy shaklda ifodalaydi. Ushbu afsona orqali Aytmatov inson va tabiat o'rtasidagi bog'liqlikni, ona tabiatga xiyonat qilishning fojeyi oqibatlarini yoritadi.

Asarda oq kema ramzi bola qalbining orzulari, pokligi va hayotga ishonchini ifodalaydi. Bolaning orzulari, uning oq kemaga yetishish istagi xalq afsonalarida mujassam bo'lgan orzular dunyosi bilan chambarchas bog'langan. Yozuvchi bu timsol orqali insonning ichki olamida saqlanib qolgan bolalik sof tuyg'ulari va real hayotdagi shafqatsizlik o'rtasidagi keskin ziddiyatni ko'rsatadi. Shu tariqa folklorizmlar Aytmatov uslubida voqealar rivojini falsafiy chuqurlik bilan boyitadi, asarga milliy ruh va ma'naviy teranlik bag'ishlaydi. [4]

"Asrga tatigulik kun" romanida folklor elementlari yanada keng va murakkab ko'lamda qo'llaniladi. Chingiz Aytmatov qadimiy turkiy e'tiqodlar, afsonaviy obrazlar, mifologik qarashlar va xalq og'zaki ijodining arxetipik timsollarini zamonaviy inson hayotidagi muammolar bilan uzviy bog'laydi. Asarda mifologik qatlam bilan zamonaviy sivilizatsiya o'rtasida kuchli qarama-qarshilik mavjud: biri ruhiy, ikkinchisi esa texnokratik asosda shakllangan. Yozuvchi aynan shu ziddiyatlar orqali insoniyatning ma'naviy inqirozini, milliy va shaxsiy xotira yo'qolishining og'ir oqibatlarini ko'rsatadi.

Romandagi eng muhim folklor motiv — "Manqurt" haqidagi rivoyat bo'lib, u Aytmatov ijodining eng teran ramzlaridan biridir. Ushbu rivoyat xalq xotirasini, milliy o'zlikni unutish xavfini, ruhiy qullik va irodasizlikning og'riqli holatini ifodalaydi. Manqurt obrazi inson o'z ildizlarini, tarixini, tilini, madaniyatini va ota-bobolar merosini unutganda yuzaga keladigan

fojeaning badiiy ifodasidir. U shunchaki tarixiy shaxs emas, balki insoniyat ruhiyatidagi begonalashuv jarayonining umumlashgan obrazidir.

Aytmatov Manqurt timsoli orqali xalqning tarixiy xotirasi va madaniy identifikatsiyasini yo'qotish qanday fojiali oqibatlarga olib kelishini ogohlantiradi. U bu obraz orqali inson o'zligini yo'qotganda, u endi na xalq, na jamiyat, na insoniyat uchun foydali bo'la olishini falsafiy tarzda yoritadi. Shu ma'noda Manqurt — insonning o'z “men”idan, o'z ildizidan, o'z ma'naviy mohiyatidan ajralib qolgan zamonaviy tipning ramzidir.

Asarda Manqurtlik holati bir kishining taqdiri bilan cheklanmay, butun insoniyat uchun ogohlantiruvchi ma'naviy metafora sifatida talqin qilinadi. Yozuvchi bu rivoyat orqali XX asr oxiri va XXI asr boshidagi jamiyatda kuzatilayotgan “ma'naviy begonalashuv”, “madaniy bo'shliq” va “ruhiy sovuqlik” jarayonlarini ilg'or badiiy uslubda ifodalaydi. Manqurtlik — faqat quldorlikning mahsuli emas, balki texnokratik tafakkur va iste'molchilik jamiyati natijasida paydo bo'lgan yangi asorat shaklidir. [5]

Aytmatov texnik taraqqiyotning bir tomonlama, faqat moddiy yo'nalishda kechishi insonni o'z insonligidan uzoqlashtirayotganini teran anglatadi. Shu bois manqurt obrazi bugungi kunda ham dolzarb bo'lib, u insoniyatni ruhiy uyg'oqlikka, xotiraga, ildizga qaytishga da'vat etuvchi badiiy ramzga aylanadi. [6]

Yozuvchi xalq rivoyatini zamonaviy mafkuraviy mazmunga ega falsafiy-badiiy asarga aylantirar ekan, uni universal darajaga ko'taradi. Manqurt endi faqat qirg'iz xalqining afsonaviy obrazigina emas, balki butun insoniyatning ruhiy holatini ifodalovchi umumiy timsolga aylanadi. Shu tariqa Aytmatov milliy folklorni falsafiy yuksaklikka olib chiqadi, o'tmish va kelajak o'rtasida ma'naviy ko'prik yaratadi.

Har ikkala asarda ham folklor unsurlari faqat badiiy bezak yoki bezakli nutq vositasi sifatida emas, balki chuqur falsafiy, axloqiy va g'oyaviy mazmunni ochib beruvchi asosiy qatlamdir. “Oq kema”dagi afsonalar va timsollar inson ruhiyatini, “Asrga tatigulik kun”dagi rivoyatlar esa xalq xotirasini ifodalaydi. Folklorizmlar orqali yozuvchi o'tmish va bugun o'rtasidagi ma'naviy ko'prikni barpo etadi, xalq ruhiyatidagi abadiy qadriyatlarni ifoda etadi.

Aytmatovning bu yondashuvi milliy adabiyotda yangi badiiy bosqichni boshlab berdi. Uning ijodida folklorizm nafaqat xalq og'zaki ijodining qayta talqini, balki insoniyat taqdirini anglash, ijtimoiy va ma'naviy muammolarni ifodalash vositasiga aylandi. Shu bois Chingiz Aytmatov asarlari xalq og'zaki ijodining badiiy davomchisi, zamonaviy tafakkurning esa falsafiy manbai sifatida e'tirof etiladi.

Xulosa

Chingiz Aytmatovning “Asrga tatigulik kun” va “Oq kema” asarlarida xalq og'zaki ijodi unsurlarining badiiy talqini yozuvchining ijodiy uslubini, falsafiy qarashlarini va milliy

tafakkur bilan umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirish mahoratini namoyon etadi. Yozuvchi folklorizmlar orqali inson va tabiat, o‘tmish va zamon, millat va insoniyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni chuqur tahlil qiladi.

“Oq kema”dagi Bug‘u ona afsonasi insonning ruhiy pokligi, bolalik orzulari va tabiatga mehr ramzi sifatida talqin etilsa, “Asrga tatigulik kun”dagi manqurt rivoyati insoniyatni o‘z ildizidan, xotirasidan ajratib qo‘yuvchi kuchlar haqida ogohlantiruvchi badiiy ramzdir. Har ikki asarda folklor unsurlari voqealarning ichki falsafasini yoritib, milliy ruh va ma‘naviy uyg‘oqlik g‘oyasini mustahkamlaydi.

Aytmatov folklorni shunchaki badiiy bezak sifatida emas, balki insoniyatning tarixiy xotirasi va axloqiy qadriyatlarini saqlovchi falsafiy konsepsiya sifatida ishlatgan. Shu bois uning asarlarida folklorizm — o‘tgan va hozirgi zamonni bog‘lovchi ma‘naviy ko‘prik, milliy tafakkurni global miqyosga olib chiquvchi adabiy hodisa sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aytmatov, Ch. Asrga tatigulik kun (I dolshe veka dlitsya den). – Moskva: Sovetskiy pisatel, 1981. – 416 b.
2. Aytmatov, Ch. Oq kema (Belyy parokhod). – Bishkek: Sham, 1975. – 192 b.
3. Abdurahmanova, D. Chingiz Aytmatov asarlarida milliy qadriyatlar talqini. – Toshkent: Fan, 2018. – 210 b.
4. Tursunov, A. Mifologizm v tvorchestve Chingiza Ayitmatova. – Bishkek: Ilim, 2009. – 187 b.
5. Qurbonova, N. Aytmatov asarlarida mif va real voqealik uyg‘unligi. // Filologiya masalalari jurnali. – 2020. – №2. – B. 45–52.
6. Karimov, M. Milliy o‘zlik va tarixiy xotira Aytmatov asarlarida. // Adabiyotshunoslik izlanishlari. – 2022. – №1. – B. 70–76.

Elektron manzillar

- 1) <http://www.ziyouz.com>
- 2) <http://www.ziyouz.net>
- 3) <http://www.folklor.uz>
- 4) <http://www.ijod.uz>
- 5) <http://www.adabiyot.uz>
- 6) <http://www.literature.uz>
- 7) <http://www.ziyouz.net/uzc/edu/chingiz-aytmatov-asarlari>